

УДК 376.352.03:796

***А.В. Подгаєцький
В.А. Березовський***

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (АФК) В УКРАЇНІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 2012 РОКИ

У статті розглянуто особливості розвитку нормативно-правової бази адаптивної фізичної культури (АФК) в Україні. Відзначено, що в період з 1991 по 2012 роки в Україні сформовано нормативно-правову базу АФК, яка базується на гуманістичній соціокультурній концепції по відношенню до осіб з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: адаптивна фізична культура, адаптивний спорт, паралімпійський спорт, діти з особливими освітніми потребами, нормативно правова база АФК.

В статье рассмотрены особенности развития нормативно-правовой базы адаптивной физической культуры (АФК) в Украине. Отмечено, что в период с 1991 по 2012 годы в Украине сформирована нормативно-правовая база АФК, которая основана на гуманистической социокультурной концепции по отношению к людям с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура, адаптивный спорт, паралимпийский спорт, дети с особыми образовательными потребностями, нормативно правова база АФК.

У сучасному суспільстві неможливо уявити формування та розвиток того чи іншого явища без урахування відповідної нормативно-правової бази. Формування і прийняття законів є однією зі складових успішного розвитку у всіх видах людської діяльності. АФК у цьому аспекті також не є винятком. Саме наявність законів не лише регламентує систему відношень, а й часто сприяє або заважає розвитку окремих наукових напрямків та течій. Тому, дослідження присвячене цій проблематиці є доцільним.

Законодавча політика України, спрямована на приведення законодавчої бази у відповідність до міжнародних стандартів після ратифікації урядом України міжнародних декларацій та конвенцій, вимагала наступних кроків. На основі прийнятих міжнародних

документів потрібно було удосконалити вітчизняну нормативно-правову базу, адаптувати та конкретизувати її відповідно до економічних, політичних та інших чинників.

Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття Верховною Радою 28.06.1996 року Конституції України №254 к/96-ВР, що є основою усіх правових відношень у нашій країні. Впродовж 1992-1996 рр. було прийнято ряд Законів України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні (1991), "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" (1993), "Про освіту" (1996).

Важливу роль відіграли прийняті державою програми дій. Серед них слід відзначити наступні: "Комплексну програму розв'язання проблем інвалідності" (1992), Національні програми "Планування сім'ї" (1995) та "Діти України" (1996).

Зокрема, Указ Президента України про Національну програму "Діти України", прийнятий 18 січня 1996 р., дозволив накреслити основні напрямки в роботі з дітьми на період до 2000 р. Програма стала орієнтиром для формування регіональних дій стосовно поліпшення становища дітей та відповідних територіальних програм на основі інтеграції діяльності державних установ з громадськими та іншими організаціями.

Було поставлено завдання: удосконалити мережу загальноосвітніх закладів різних типів із метою задоволення потреб населення; провести експериментальні дослідження щодо пошуку й апробації нових технологій навчання; розробити нові форми та моделі закладів для дітей із фізичними та розумовими вадами (виїзний ліцей, школа вдома, інтегроване навчання). Окрему увагу було спрямовано на необхідності співробітництва з міжнародними організаціями.

Указом Президента України від 2000 року "Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми "Діти України" на період до 2005 року" значну увагу було зосереджено на необхідності активізації спортивно-оздоровчої роботи з інвалідами. Так, у 44 пункті піднімається питання про необхідність залучення до занять фізичною культурою і спортом дітей та учнівської молоді з психофізичними вадами. В пункті 45 йдеться про започаткування серед шкіл-інтернатів всеукраїнських та регіональних змагань "Старти надій" для дітей із вадами слуху, мовлення, зору, опорно-рухового апарату.

Виконання прийнятих державних постанов та необхідність визначення стратегічних напрямків та шляхів оптимізації науково-методичної та навчально-виховної роботи в роботі з дітьми, що мають вади розумового та психофізичного розвитку, вимагала розробки нових концептуальних рішень. Гуманістична спрямованість суспільства на соціалізацію та інтеграцію дітей із відхиленнями у розвитку потребували суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її форм і

змісту, пошуку нових педагогічних підходів та інноваційних технологій, а також розробки комплексних програм розвитку особистості дитини.

З цією метою фахівцями інституту дефектології України у 1995 р. було розроблено концепцію "Спеціальна освіта осіб із фізичними та психічними вадами в Україні", а у 1997 р. концепцію "Реабілітація дітей-інвалідів та дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями". Згодом, у 1999 р. Колегією Міністерства освіти України було прийнято Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами [2]. Її аналіз свідчить про те, що адаптивній фізичній культурі, з огляду на широкий спектр видів, форм та засобів, повинна відводитись одна з провідних ролей у вирішенні мети спеціальної (корекційної) освіти, а саме: створення оптимальних умов для досягнення соціальної зрілості кожною особистістю; розвиток тих здібностей, які потрібні їй і суспільству; досягнення певного рівня освіченості, використовуючи потенціал корекційних можливостей; включення її в соціально-вартісну активну діяльність; забезпечення тих знань, умінь та навичок, рис характеру, які є необхідними для нормального життя в соціумі [2].

Безпосередньо питання, пов'язані з проблемами фізичного виховання і спорту осіб з обмеженими можливостями, було розглянуто у Законі України "Про фізичну культуру і спорт" № 3809-ХІІ (3809-12), статті 13 "Фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність серед інвалідів", що був прийнятий Верховною Радою 24. 12.1993 року. У даному законі заняття фізичною культурою і спортом інвалідів розглядаються в якості складової їхнього відпочинку, фізичної реабілітації і соціально-трудової адаптації.

Окрему увагу зосереджено на створенні спеціалізованих фізкультурно-оздоровчих закладів (клубів і центрів), забезпеченні їх спеціальним обладнанням, що сприятиме участі інвалідів у спортивних змаганнях. Вирішення даних питань покладається на місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, державні організації фізкультурно-оздоровчої спрямованості і організації інвалідів.

Забезпечення підготовки і участі інвалідів у Паралімпійських іграх і міжнародних іграх інвалідів було покладено на Міністерство України у справах молоді і спорту спільно з Олімпійським комітетом. Також у законі передбачено фінансування фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів для інвалідів, створення і розширення їх спортивної бази та виділення коштів із державного бюджету і бюджетів місцевого самоврядування.

У подальшому Закон України "Про фізичну культуру і спорт" уточнювався та конкретизувався через прийняття ряду постанов та розпоряджень, спрямованих на приведення його до сучасних вимог.

Значним кроком у питанні розвитку фізичного виховання інвалідів (адаптивного фізичного виховання), спорту інвалідів (адаптивного спорту), фізичної рекреації інвалідів (адаптивної фізичної рекреації) та фізичної реабілітації інвалідів (адаптивної фізичної реабілітації) в Україні стало створення Цільової комплексної програми (у подальшому ЦКП) "Фізичне виховання – здоров'я нації", яку було затверджено Указом Президента України 1 вересня 1998 р. (№ 963/98) [4].

Створення програми було покликано покращити катастрофічну ситуацію зі станом здоров'я населення в Україні. У ЦКП "Фізичне виховання – здоров'я нації" відмічається, що майже 90 % дітей, учнів і студентів мають відхилення у стані здоров'я. Зазначається, що фізичне виховання, являючи собою складову частину загальної освіти, завдяки використанню широкого спектру засобів та форм має стати фундаментом у забезпеченні фізичного здоров'я та здійсненні комплексного підходу у формуванні розумових і фізичних якостей громадян. Позитивний міжнародний досвід у цьому питанні також вимагає більше уваги приділяти залученню усіх груп населення до активного способу життя. Зокрема, в обґрунтуванні програми акцентовано увагу на те, що органи влади розвинутих країн світу надають важливого значення питанням розвитку фізичного виховання, фізичної культури і спорту. Вони розглядають їх як найбільш економічно вигідний та ефективний засіб профілактики захворюваності, зміцнення генофонду та розв'язання інших соціальних проблем.

Зазначенні положення стосуються не лише здорових людей, а й осіб із вадами психофізичного та розумового розвитку. Наголошується на необхідності надання державної підтримки становленню та впровадженню ефективних форм організації реабілітаційної та спортивної роботи з особами, які мають уроджені та набуті вади фізичного і розумового розвитку. Очікуваними результатами реалізації ЦКП повинно стати створення цивілізованих умов для соціальної адаптації та реабілітації інвалідів і осіб з уродженими вадами фізичного і розумового розвитку. Фізкультурно-оздоровча, реабілітаційна та спортивна діяльність серед інвалідів згідно положень ЦКП розглядається як один із головних напрямків фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності в Україні. Фізична культура і спорт серед інвалідів виступають складовою частиною фізкультурного руху України, що об'єднує соціально-демографічні групи населення з різними формами вад, і є одним із важливих напрямів соціальної політики держави, що забезпечує реалізацію прав громадян України,

які мають певну ступінь втрати здоров'я, на заняття фізичною культурою і спортом, досягнення вищих спортивних результатів та їх відповідну оцінку суспільством і державою. Важливим напрямком розвитку фізичної культури і спорту інвалідів визначено адаптацію різних форм фізкультурно-оздоровчої та реабілітаційної роботи відповідно до потреб інвалідів.

Серед заходів, спрямованих на вирішення проблем фізичної культури і спорту інвалідів, передбачено наступні. Відповідно до пункту 30 передбачено створення у Волинській, Закарпатській, Київській, Миколаївській, Полтавській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та у м. Севастополі на базі відповідних обласних центрів інвалідного спорту "Інваспорт" спеціальних дитячо-юнацьких реабілітаційно-спортивних шкіл для інвалідів. У наступному пункті йдеться мова про вирішення питання про створення на базі існуючих шкіл-інтернатів для дітей-інвалідів спеціалізованих відділень підготовки спортивного резерву з відповідних нозологій.

У програмі підкреслюється необхідність у зміні програмних підходів щодо проблем фізичного виховання та розробці сучасних науково-методичних комплексів. У першому розділі даного документу, а саме у пунктах 6 та 8, перед науковцями поставлено завдання узагальнення та систематизації вітчизняного і зарубіжного досвіду в організації фізкультурно-оздоровчої роботи серед здорових дітей та дітей із особливими освітніми потребами.

Таким чином, затвердження ЦКП "Фізичне виховання – здоров'я нації" дозволило висвітлити програмно-нормативні питання фізкультурно-оздоровчої, реабілітаційної та спортивної діяльності в роботі з інвалідами, а також окреслити основні напрямки та заходи, спрямовані на оптимізацію цієї роботи. Реалізація програми була розрахована на період з 1999 по 2005 роки і являла собою програму дій, впровадження якої дозволило б упродовж шести років змінити стан речей на краще.

З метою активізації та популяризації спортивного руху в Україні серед людей із обмеженими фізичними можливостями та забезпечення їхньої участі у Паралімпійських, Дефлімпійських Іграх та Спеціальній Олімпіаді було прийнято Закон України "Про підтримку олімпійського, параолімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні" №1954-III від 14 вересня 2000 року [1].

Значну роль у стимуляції розвитку спорту інвалідів (адаптивного спорту) в Україні відіграв Указ Президента України "Про розвиток та підтримку параолімпійського руху в Україні" № 1059, який було затверджено 8 листопада 2001 року. Згідно пункту 3 цього Указу наголошувалось на проведенні виплат винагород чемпіонам та

призерам Паралімпійських ігор у розмірах, передбачених для чемпіонів та призерів Олімпійських ігор. Реалізація Указу Президента України № 1059 дозволила створити значну мотивацію до занять спортом з боку осіб із вадами в розвитку.

Саме в Україні вперше у світі результати, досягнуті спортсменами-паралімпійцями не лише в моральному, а й у матеріальному плані, були визнані на рівні зі здоровими спортсменами. Проведений нами аналіз спеціальної спортивної літератури, інтернет-сайтів, бесіди зі спортсменами-паралімпійцями показали, що Україна стала піонером у цьому напрямку. Значна фінансова винагорода за перемогу на Паралімпійських Іграх, виплата стипендій Президента України та інші матеріальні заохочення, не лише сприяли збільшенню зацікавленості у спортивній діяльності, а й дозволили залучити до роботи з паралімпійцями найкращих тренерів із видів спорту, що в подальшому дозволило вивести параолімпійський спорт в Україні на високий світовий рівень.

Укази Президента України "Про підготовку та участь спортсменів України в Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських іграх, Всесвітніх Універсіадах, чемпіонатах Світу та Європи" № 1113 від 19 липня 2005 року та "Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського та дефлімпійського руху в Україні" № 290 від 6 квітня 2006 року конкретизували та доповнили правові відносини між державою та особами з вадами в розвитку у площині фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності. Виплата стипендій Президента України тренерам спортсменів-паралімпійців, створення при дитячо-юнацьких спортивних школах відділень для дітей-інвалідів, висвітлення результатів виступів українських спортсменів на Паралімпійських та Дефлімпійських іграх у засобах масової інформації – стали результатом реалізації зазначених правових актів.

Не дивлячись на спрямованість Указів Президента України № 1059 від 8 листопада 2001 року, № 1113 від 19 липня 2005 року та № 290 від 6 квітня 2006 року на фізкультурно-спортивну реабілітацію інвалідів та підтримку паралімпійського та дефлімпійського руху в Україні, основним завданням цих постанов було створення умов для досягнення найвищих спортивних результатів.

Безпосередньо питання фізкультурно-оздоровчої та фізичної реабілітації інвалідів визначаються Законом України "Про реабілітацію інвалідів" № 2961-IV від 06.10.2005 року. У I розділі, стаття 1, фізкультурно-спортивна реабілітація визначається як "...система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних

можливостей її організму для покращення фізичного і психологічного стану". В свою чергу, фізична реабілітація визначається як "система заходів, спрямованих на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах лікування і реабілітації, що забезпечують функціональне відновлення особи, виявляють і розвивають резервні і компенсаторні можливості організму шляхом вироблення нових рухів, компенсаторних навичок, користування технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення".

Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів" № 1686 від 08 грудня 2006 р. була спрямована на "...забезпечення системного підходу до організації реабілітації, послідовності і наступності в проведенні багатопрофільних реабілітаційних заходів..." [3]. Програма виконується шляхом складання індивідуальних програм реабілітації для інвалідів. Фізкультурно-оздоровча робота як один із розділів комплексної реабілітації дітей-інвалідів включає заняття з фізичної культури, оздоровлення у таборах фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів, навчально-тренувальні заняття з фізичної культури і спорту у дитячо-юнацьких спортивних школах інвалідів, громадських організаціях інвалідів фізкультурно-спортивної спрямованості (федерації, клуби та інші) та навчальних закладах всіх типів. У свою чергу, фізична реабілітація включає ерготерапію, кінезіотерапію, лікувальний масаж та лікувальну фізкультуру. Згідно постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів", фізкультурно-оздоровча та фізична реабілітація повинні включатись до індивідуальних програм реабілітації інвалідів [3].

У 2004 р. Указом президента України було затверджено "Національну Доктрину розвитку фізичної культури і спорту" № 1148/2004 від 28 вересня 2004 року [5]. Цей документ, по суті, являє собою систему концептуальних ідей і поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури і спорту в Україні з урахуванням стратегії розвитку держави та світового досвіду на період до 2016 року. Метою Доктрини є орієнтація українського суспільства на поетапне формування ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних та гуманістичних засадах. Основою Доктрини слугує ідея щодо задоволення потреб кожного громадянина держави у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом. Очікуваними результатами реалізації Доктрини повинен стати перехід до нової гуманістичної моделі розвитку фізичної культури і спорту, в центрі уваги якої стоять інтереси, потреби та мотиви конкретної людини, що сприятиме соціальній активності громадян.

Також передбачається підвищення доступності, якості та різноманітності форм оздоровчих, рекреаційних, реабілітаційних та спортивних послуг для різних соціальних верств населення.

Необхідність приведення українського законодавства у сфері фізичної культури та спорту до сучасних міжнародних вимог та у відповідність до соціально-економічної ситуації в Україні було видано Указ Президента України Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" № 1724-17 від 17. 11.2009 року [6]. Аналіз даного документу вказує на подальшу спрямованість вітчизняного законодавства у сфері фізичної культури та спорту інвалідів щодо соціалізації та інтеграції осіб із вадами в розвитку у суспільство крізь призму фізкультурно-оздоровчої, реабілітаційної та спортивної роботи. Закон набирає чинності з 01. 01.2011 і тому має стати правовим орієнтиром у здійсненні всіх заходів, що спрямовані на задоволення спортивних, фізкультурних та реабілітаційних інтересів і потреб інвалідів.

Аналіз правових актів, що регламентують та забезпечують розвиток фізичної культури та спорту осіб з вадами розумового та психофізичного розвитку, надав нам змоги зробити такі висновки:

1. У період з 1991 по 2012 роки в Україні було сформовано нормативно-правову базу, яка базується на гуманістичній соціокультурній концепції по відношенню до людей з обмеженими можливостями.

2. Згідно прийнятих правових актів, сучасна система роботи з інвалідами у всіх напрямках (фізкультурно-оздоровчому, реабілітаційному та спортивному) має здійснюватись на основі комплексного підходу. Прийняття міжгалузевих комплексних програм дозволило об'єднати навколо проблемних питань Міністерство науки і освіти, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство праці та соціальної політики, органи місцевого самоврядування, а також недержавні громадські організації.

3. Формування національної законотворчої бази на основі міжнародних документів дозволило створити одну з передових у світі нормативно-правових баз, що забезпечує державну підтримку фізичної культури і спорту в роботі з особами, які мають розумові та психофізичні вади.

4. На державному рівні створено сприятливі умови для залучення інвалідів до занять спортом. Розвиток Паралімпійського та Дефлімпійського спорту на рівні з Олімпійським розглядаються як один із пріоритетних напрямків державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні.

5. Сучасна система фізкультурно-оздоровчої, спортивної та реабілітаційної роботи з інвалідами спрямована на перехід до нової гуманістичної моделі розвитку фізичної культури і спорту, в центрі уваги якої стоять інтереси, потреби та мотиви конкретної людини, що

сприятиме соціальній активності громадян. Отже, створено правові умови для реалізації особистісно-орієнтованої гуманістичної концепції у фізичній культурі інвалідів (адаптивній фізичній культурі).

Список використаних джерел

1. Закон України "Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні" № 1954-III від 14 вересня 2000 р. // Офіційний вісник України від 27. 10.2000. – К., 2000. – № 41, С. 34.
2. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами / Схвалено Колегією Міністерства освіти України від 23 червня 1999 р. №7/5-7 та Президією Академії педагогічних наук України від 16 червня 1999 р. № 1-7/6-76. // Дефектологія. - 1999. - № 4. - С. 2-8.
3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів" № 1686 від 08 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України від 25. 12.2006. – К., 2006. - № 50, С.44.
4. Указ Президента України "Про затвердження Цільової Комплексної Програми Фізичне виховання – здоров'я нації" № 963/98 від 01 вересня 1998 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=963%E0%2F98>
5. Указ Президента України "Про затвердження Національної Доктрини розвитку фізичної культури і спорту" № 1148/ 2004 від 28 вересня 2004 р. // Офіційний вісник України від 15. 10.2004. – К., 2004. - № 39, С.23.
6. Указ Президента України "Про внесення змін до закону України "Про фізичну культуру і спорт"" № 1724-17 від 17.11. 2009 р. // Офіційний вісник України від 25. 12 2009. – К., – 2009. - № 97, С. 30.

The article discusses the features of formation and development of the legal frame work of adapted physical culture (AFC) in Ukraine. Noted that in the period from 1991 to 2012 in Ukraine formed the legal basis of AFC , which is based on humanisticsocio-cultural concept in relation to people with disabilities.

Keywords: adapted physical culture, adaptive sports, Paralympic sports, children with special educational needs, regulatory frame work AFC.

Отримано 23.2.2012